

AKTUALITÁS ÉS KORSZERŰTLENSÉG: A TERRORIZMUS AKTUALITÁSA*

LURCZA ZSUZSANNA

AKTUALITÁS ÉS KORSZERŰTLENSÉG

„A jövőnek vagy a múltnak, egy olyan kornak, amelyben szabad gondolkodni, amelyben az emberek nem egyformák, és nem kell magányosan élni – egy olyan kornak, amelyben van igazság, s ami történt, nem lehet meg nem történné tenni: üdvözlét az egyformaság korából, a magányosság korából, Nagy Testvér korából, a duplagondol korából!”
(Orwell)¹

„A televízió egy átkozott vidámpark. Egy cirkusz, egy karnevál, utazó akrobaták, mesélők, táncosok, énekesek, zsonglőrök, show sztárok, előadók és focisták. Ez az unaloműző ipar! De Önök ott ülnek nap mint nap, minden éjszaka, életkortól, bőrszíntől, vallástól függetlenül. Rajtunk kívül senkijük sincs. Kezdik elhinni a szemfényvesztéseinket, kezdik elhinni, hogy az a valóság, amit a tévében látnak, és a saját életük valótlan. Azt csinálja, amit a tévé mutat. Úgy öltözik, úgy eszik, úgy neveli a gyermekét, ahogy a tévében látja. Úgy is gondolkodik, mint a tévében. Ez tömegőrület! Önök mániákusok! Az istenért, Önök a valóság, és mi vagyunk az illúzió!”
(*Network*)²

„A fantomatika olyan művészet, amelyben a visszacsatolás is működik.”
(*Lem*)³

„Aki virtuális realitásról beszél, az – akarva, akaratlanul – egyben azt is előfeltételezi, hogy csak *egyetlen tényleges és igaz valóság* van.”
(*Münker*)⁴

* A tanulmány az MTA Posztdoktori Kutatói Program támogatásával készült.

¹ George Orwell: *1984*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. 18.

² Idézet a *Network* című 1976-os amerikai filmdrámából Sidney Lumet alkotásában.

³ Stanislaw Lem: *Summa technologiae*, 1964.-es művét idézi Jens Schröter: A holofedelzet: holográfia, virtuális valóság és társadalom c. művében. Ford. Török Ervin. *Apertúra*, 2015. tavasz-nyár: <http://uj.apertura.hu/2015/tavasz-nyar/schroter-a-holofedelzet-holografia-virtualis-valóság-es-társadalom/>

„Csak a virtuális valóság megtapasztalása során, mintegy retroaktív módon válik számunkra nyilvánvalóvá, hogy sosem létezett a »reális realitás«

(Flor/Gutmair).⁵

Az elmúlt évtizedek nyomán mélyreható változások alakultak ki a társadalom, a (geo)politika, a technológia, az informatika, a média és nem utolsósorban a humántudományok területén. A társadalom vonatkozásában lényeges fordulatot hozott a posztindusztriális társadalmat „meghaladó” információs társadalom, hálózati társadalom,⁶ fogyasztói- és médiatársadalom, a virtuális társadalom és a programozott társadalom kialakulása, amely a kortárs politizálásra is rányomta a bélyegét egyfajta média-logikapolitikát, virtuális politizálást, „virtuális demokráciát”,⁷ „telekráciát”⁸ összességében pedig egy virtuális valóságot körvonalazva. A technológiai fejlődések, az automatizálódás, valamint az információ-átadás felgyorsulása és szüntelen korszerűsödése nyomán, a számítógép- és információs-forradalom, az infor(m) Nacionalizmus és az ún. „tudás”-forradalom nyomán a média és a tömegtájékoztatás követhetetlenül új formákat ölt magára. E változások – a média és a politikai kultúra beszélyének tekintélyével együtt – lényeges hatást gyakorolnak a tudományok és a humántudományok kutatásaira és diskurzusaira egyaránt. Mindezek a jelenségek együttesen egyfajta *aktualitástapasztalatot* produkálnak.

A kortárs jelenségek tapasztalatai alapján, úgy tűnik, mintha az aktualitáskonstruálás és a fontom-rendszerek kora radikalizálódna és egyúttal virtualizálódna. Meginog a hagyományos rendszerfogalom és fogalmi rendszer, csakúgy, mint az átlátható intézményi struktúrák megléte, de képviselteti magát a virtuális tele-„vízió”, a virtuális és átláthatatlan inter-net, a hálózati kapitalizmus, „a média médiuma”,⁹ a virtuális valóság, a virtuális bürokrácia, az automatizált bankok világa, a digitális gazdaság, a virtuális politika és a virtuális demokrácia, egyfajta arctalan, hauntológikus kor, amelyet nem lehet

⁴ Uo. idézve Münker 1997. és Tholen 1994.

⁵ Uo. idézve Flor/Gutmair. 1998.

⁶ A hálózattársadalom fogalma nyert fontosságot Manuel Castells médiászociológus munkásságában. Vö. Manuel Castells: A hálózati társadalom kialakulása. *Az információ kora: Gazdaság, társadalom és kultúra. I.* kötet. Ford. Rohonyi András. Budapest, Gondolat-Infonia, 2005.

⁷ Vö. Léo Scheer: *La démocratie virtuelle*. Flammarion, Paris, 1994.

⁸ Vö. *Esprit*: Editorial: face à la télécratie. 1994. 5. 3-4.

⁹ Derrida: *Marx kísértetei. Az adóállam, a gyász munkája és az új Internacionálé*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995. 60.

megnevesíteni. Mindinkább átláthatatlanabb hatalmi hálózatok és fantomrendszerek szerveződnek. Átláthatatlanok a hatalomhoz, az államhoz és államszövetségekhez, hierarchizált kultúrákhoz és érdeksoportokhoz kötődő manipulatív, információs, kommunikációs, archivációs, technológiai kérdések, összességében a telekommunikációs rendszerek és a tömegmédiák politikai, gazdasági és manipulatív vagy akár militáris hatásai. A technikának és a kommunikációs progressziónak a hatalomhoz való viszonya – a hatalomnak való alárendelődése – nyomán a hálózatok egyre inkább átláthatatlanná és manipulatívva válnak. Láthatatlanná válik és virtualizálódik a kontroll, a kortárs Nagy Testvér, átláthatatlanná válnak ugyanakkor az információ-átadás, a tudás-átadás, a „kommunikáció”, a tömegtájékoztatás, a tömegmanipuláció és az információ feletti hatalom kérdései, összességében mindannak a meghatározásához való hierarchikus jog, hogy „Mi voltaképpen az információ?”, „Ki és hogyan fér hozzá az információkhoz?” Lyotard – Marx nyomán – utal arra, hogy az információ árucikké, informatikai áruvá válik,¹⁰ ezzel együtt pedig hatalmi tényezővé is, hiszen azé lesz a hatalom, aki rendelkezik az információ monopóliumával, egyfajta információs kapitalizmust és infor(m) Nacionalizmust körvonalazva. Mindez a tömegmanipulációnak, az információs botrányoknak, a gazdasági-politikai szponázsnak, az interneten zajló kommunikációs megfigyeléseknek, a személyi és a privát szféra, valamint a negatív szabadság fokozatos ellehetetlenedésének kedvez. Gondoljunk itt például az orwelli Nagy Testvérhez hasonló, de jól technicizált informatikai, telekommunikációs és műholdas megfigyelésekre vagy a számtalan szponázshallgatás botrányra.

Az információ-átadás, a kommunikáció és a média egyre inkább *konstrukció, valóság-kitermelés, „duplagondol”, „valóságszabályozás”,* gyakorlatilag egy másik *újbeszél* kortárs változata, *hauntológikus és virtuális aktualitákszabályozás, aktualitás-konstruálás.* Az aktualitás konstruálása a fennálló hatalmi struktúrákhoz kötődik, és lényegi talaja a tömegmédiák: „események megkreálása”, „válogatása”, a „direkt kommunikáció”, a „live communication”, az „immediate presence” és a „real time”, amely voltaképpen sohasem átlátható, és még kevésbé objektív,¹¹ elsődleges eszközei pedig az újságok, a napilapok, a tévéműsorok, a „hírválogatás” és a virtuális felületek homályos anyagai. Egyre inkább összefonódik a hatalom, az információ, a manipuláció és a média viszonya, beláthatatlan a politikai, kulturális, gazdasági, sőt militá-

¹⁰ Lyotard: *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge.* Manchester University Press, 1984. 15.

¹¹ Derrida: „*Pardon me for taking you at your word*”. In. Elizabeth Rottenberg (ed.): *Negotiations: Interventions and Interviews, 1971 – 2001.* Stanford University Press, Stanford 2002. 77-85. 81.

ris manipuláció, de még a tudomány politikája, a tudományosság aktualitásai és azoknak a geopolitikához, a hatalomhoz, a béke nevében indított háborús programációhoz vagy propagandához kötődő viszonya is. Maga a tudomány intézményi megszervezése, problémakijelölése, oktatási terve, finanszírozási terve gyakran a hatalom legitimációjának talajává válik, akár csak a nagy egyetemek publikációs folyóiratai, az egyetemi és akadémiai berkek körei.¹² Beszédés Fritz Machlup által bevezetett „tudásipar” és „tudás piac” kifejezés, amely ugyancsak jelzi a tudomány egyfajta elkommercializálódását.

Derrida hangsúlyozza, hogy az „aktualitásról” való informálás filterei néhány nemzeti, regionális, helyi, és legfőképp a nyugati társadalom kulturális, politikai, jogi és gazdasági értékeinek továbbítói és hierarchizálói. Mialatt a hatalmi struktúrák egyre inkább a nyitottság, a tolerancia és a pluralizmus (ál)arcában igyekeznek magukat eladni, az alatt ott húzódik egy hierarchikus, erőteljesen etnocentrista, nacionalista, gazdasági és nemi alapon szerveződő elnyomás és agresszió, az állami kultúrák agressziója, egyfajta kereszténydemokratikus-*phallogocentrista*¹³ agresszió. A nyugat-centrikusság kitermel egyfajta *kapitális entocentrikus aktualitást*,¹⁴ amely egyfajta *pszeudo-aktualitásként*¹⁵ lenne számon tartható, ha létezhetne egyáltalán ténylegesen „az aktualitás”.

Mindezek a jelenségek megfelelő talajt vagy éppen talajtalanságot biztosítanak ahhoz, hogy az aktualitás konstruáltsága – a technikai fejlődésekkel karöltve – virágkorát élje. Hogy ebben a közegben mi lehet a filozófiának a „feladata” (ha lehetne annak egyáltalán feladata), azt nem kívánom kérdéssé tenni, viszont egy bizonyos filozófia – mint a társadalmi események értelmezése és kritikai megközelítése – minden bizonnyal az „aktuális” társadalmi helyzet, az úgynevezett „aktualitás”, egy hierarchikusan, kapitálisan és etnocentrikusan megkonstruált aktualitás kritikája, egyfajta kortárs „valóság-szabályozás” kritikája. A techno-mediatikus-kapitális társadalom lecsökkenti a filozófia státusát, voltaképpen ez a „saját filozófiája”,¹⁶ amely a tudományok és az intézmények elkommercializálódásával is kapcsolatban áll, és sok esetben a hatalom legitimálását szolgálja. E jelenségek azt is előidézik, hogy

¹² Uo. 81.

¹³ Vö. Derrida: *Politics and Friendship*. In. Elizabeth Rottenberg (ed.): *Negotiations: Interventions and Interviews, 1971 – 2001*. Stanford University Press, Stanford 2002. 147–199. 179.

¹⁴ Uo. 87. – „[...] »actuality« is spontaneously ethnocentric”.

¹⁵ U.o. 90.

¹⁶ Vö. J. Derrida: *Negotiations*. In. Elizabeth Rottenberg (ed.): *Negotiations: Interventions and Interviews, 1971 – 2001*. Stanford University Press, Stanford 2002. 11–41. 14.

nagyon takarékosan, egyfajta fantom-rendszer keretei között gondolkodjunk. Ezért a filozófia, pontosabban egy bizonyos filozófia, ha van, akkor az – Nietzsche korszerűtlen elméleteire is visszatekintve – mindig *korszerűtlen*. Illuzórikus, ugyanakkor szintén konstruált, túlságosan is metafizikai, naiv, fordított logika lenne, ha az aktualitás konstruáltságának „leleplezését”, vagy éppen egy „valódi” aktualitás feltételezését, illetve felmutatását tekintenénk feladatnak, hiszen nem létezik az *aktualitás*, de mindig vannak különböző legitimált, propagált „aktualitások”. Így a feladat az, hogy jogot adjunk az *aktualitás* helyett a *korszerűtlenségnek*.

II. A TERRORIZMUS RETORIKÁJÁNAK AKTUALITÁSA

„A rigorózus dualizmusok politikailag mindig hatásosak voltak. [...] A történelem azonban azt mutatja, hogy a rákövetkező korokban minden eddig használt átfogó dualizmus túlhaladottá vált, a tapasztalatok megcáfolták őket.”

(R. Koselleck)¹⁷

„Szükség van magának a múltbeli szóhasználatnak a megkérdőjelezésére.”

(R. Koselleck)¹⁸

A terrorizmus kérdésköre ugyancsak az aktualitás-konstruálás tematikájába tagolódik, amennyiben azt azokhoz a szélsőséges politikai retorikákhoz társítjuk, amelyek a terrorizmus diskurzusát saját politikai céljaik elérésére használják. E ponton azonnal a terrorizmus definíciójának problematikájához érünk, ti. ahhoz a hatalmi kérdéshez, hogy kinek áll jogában meghatározni azt, hogy „Ki számít terroristának?”, hogy „Mi a terrorizmus?”, és „Mire jogosít fel a terrorizmus elleni harc?” Egy másik *különálló* kérdéskör az idegenek, a bevándorlók, az emigráltak és a menekültek kérdésköre – mint a potenciális ellenség víziói –, amely szélsőséges esetekben ugyancsak egybeesik a terrorizmus kérdéskörével. Nem kérdés, hogy a megfogalmazott és életbeléptetett definíciók mennyire kiváltságos szerepet töltenek be. A definíciók – amelyeket egy aktualitásképet-konstruáló techno-mediális politikai gépezet határoz meg – már mindig is nyelvileg manipulálhatóként honosodnak meg, különféle politikai-jogi eljárásrendszerek társulnak hozzájuk, ugyanakkor egy sajátos etikai-morális attitűdöt is propagálnak. A definí-

¹⁷ Reinhart Koselleck: *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. József Műhely Kiadó, Budapest, 1997. 10.

¹⁸ Uo. 11.

ciók azonban gyakran a hatalmi nyelvezet önlegitimáló, szélsőséges diskurzusainak anyagaivá válnak, ezért jelentkezik a fogalmi és beállítódásbeli dekonstrukció fontossága.

A definíció meghatározásának problematikusságára és szélsőséges eseteire klasszikus példa R. Kosellecknek az *aszimmetrikus ellenfogalmak*ról szóló elmélete, miszerint szembeállítódnak olyan fogalmi ellenpárok, „megosztó fogalmak”,¹⁹ mint a hellén/barbár, a keresztény/pogány, az ember/embertelen, a felsőbbrendű/alsóbbrendű,²⁰ de folytathatnánk a sort a hódító/gyarmati, a nyugati/keleti, az őshonos/emigrált, egyszóval a „mi” és az „ők” oppozícióival, amelyek már mindig is duális elhatárolást és kizárást jeleznek.²¹ Lényeges viszont az, hogy „az ellenfogalmaknak erre az alapstruktúrájára támaszkodik mind a politikai, mind pedig a mindennapi nyelvhasználat”.²² Politikailag manipulált, hierarchikusan megalkotott szóhasználatok válnak jogosulttá, hiszen sok esetben „az öndefinícióból magából az idegen olyan meghatározása következik, amely nyelvi kifosztást jelent”.²³ Koselleck a totalizáló tendenciájú, aszimmetrikus ellenfogalmakra irányítja vizsgálódását, a „totalizáló fogalmak”²⁴ pedig politikailag manipulálhatóak, „univerzális igényű kettős fogalmak”,²⁵ attól függenek, hogy hogyan határozódik meg az ember. Bizonyos hatalmak „megvonják azokat a határokat, amelyek között egy ember még tagja az egyetemes emberi társadalomnak, és amelyeken túl már nem”.²⁶ Mindez a hierarchikusan szerveződő etnocentrizmus történetét és a (logo-etno-centrikusan kiképződő) „fogalomvá válás” (*Begriffenwerden*)²⁷ kérdéskörét eleveníti fel, ugyanakkor relevanciával bír a fogalmi ellenpárokra alapozott jogi megkülönböztetések terén is.

Az ellenfogalmak és egyúttal az ellenségképek konstruálása a nemzetállamok és a szupranacionális csoportosulások tekintetében szintén releváns. Nemzetállami alapon a leginkább megfigyelhető ellenségképek a nemzeti, területi, etnikai vallási és politikai-gazdasági tényezőkön alapuló, a többség-

¹⁹ Koselleck: *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. In. *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2003. 280.

²⁰ Vö. uo. 244.

²¹ Uo. 242.

²² Koselleck: *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. 8.

²³ Vö. Koselleck: *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. In. *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Atlantisz Kiadó, Budapest 2003. 243.

²⁴ Vö. uo. 243.

²⁵ Uo. *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. 8.

²⁶ Vö. *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. In. *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2003. 280.

²⁷ Koselleck: *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. 10.

től vagy egymástól különböző csoportosulások. A szupranacionális csoportosulások tekintetében a leginkább hangoztatott ellenségek egyre inkább absztraktabb formában jelentkeznek, mint például a nemzetközi terrorizmus, az iszlám fundamentalista csoportok és a szervezett bűnözés képében. Mindkét esetben jelentős szerepet játszanak a viszonylagos „homogenitástól” különböző kisebbségi csoportok, az emigráltak, a menekültek és az idegenek ellenségeké,²⁸ mint a „potenciális ellenség” víziója.

E tényezők összefüggésében kérdés marad az, hogy hogyan határozódik meg és definiálódik az ember? Hogyan definiálódik az ember – idegen vagy netán vendég (*Gastarbeiter*), emigrált, bevándorló, gazdasági bevándorló vagy menekült, netán illegális határátlépő – a hétköznapi nyelvhasználaton túl a jogi és a nemzetközi jogi megfogalmazásokban egyaránt? Hogyan nevezzük meg önmagunkat és másokat? Megosztó fogalmakban: keresztényként vagy „barbárként”, keresztényként vagy muszlimként, őshonosként vagy idegenként, nyugatiként vagy keletiként, az Európai Unió tagjaként, illetve schengeni-ként vagy „kívülállóként”? Hogyan nevezünk meg másokat és milyen etikai, politikai és jogi kereteket biztosít a megnevezés a megnevezettnek? A különböző irányzatok, politikai célok, kategorizálások és felosztások következtében megsokszorozódnak és differenciálódnak az emberre vonatkozó definíciók, csakúgy mint az idegenekre, az emigránsokra, a bevándorlókra, a gazdasági bevándorlókra, a menekültekre és illegális határátlépőkre vonatkozó definíciók és kontextus-keretek. A terrorizmus és a „terrorizmus elleni [olykor teatrális, fantomszerű] harc” pedig bevett nyugati kifejezéssé, a háború privatizálásáért és a politikai érdekekhez kötődő, profit-orientáltan megtervezett humanitárius intervenciók életbeléptetéséért argumentáló szlogenné válik, „anélkül, hogy felmutatnák a radikális eszmék különféle változatai és az irreguláris fegyveres politikai harc között húzódó olykor igen széles határmezsgyét”.²⁹ Egyrészt ott áll emögött egy az ún. Nyugat által szorgalmazott, átfogó médiapropaganda, mely alapján az iszlám világ a terrorizmussal, a primitivistással és az agresszióval asszociálódik. „Ez a propaganda az USA médiáiban és kommersz szórakoztatóiparában – különösen a filmiparban – a ’80-as évek második felétől egyre erősebben jelentkezett”.³⁰

Holott „az ember ambivalens lény”³¹ marad – és definiálása már mindig egy szubjektív szemléleten belül fogalmazódik meg – bizonyos definíciók fennhatósága legitimálódik, aktualitás-teret nyer, média-visszhangra talál,

²⁸ Lásd erről bővebben: Montserrat Guibernau: *The Identity of Nations*. 30.

²⁹ In. Póczik Szilveszter: *Az iszlám forradalom. Négy műhelytanulmány a radikális iszlámról*. IDRResearch Kft/Publikon Kiadó, Pécs, 2011. 13.

³⁰ Uo. 39.

³¹ Koselleck: *I.m.* 297.

befogadás és kizárás játékvá válva. Néhány definíció előtérbe kerül, egyezményekben foglalódik bele, praxisok társulnak hozzá, a média propagálja, míg más definíciók háttérbe szorulnak vagy nyilvánosságot sem kapnak. A fogalmak és a rájuk épült eljárásmodok politikai és jogi értelmet nyernek, „mi” létük attól függ, hogy hogyan definiálódnak, illetve ki vagy kik rendelkeznek a definiálás kiváltságával? A „bevett”, rögzült definíciók azonban már előrevetítik és megadják a valamiképpen meghatározott, kategorizált *emberhez* társuló értékek és lehetőségek morális, politikai és jogi kereteit. Kérdés marad viszont az, hogy mindezek potencialitásában milyen definíciók honosodnak meg az elkövetkező diskurzusokban, ugyanakkor „mi” lesz az ezekhez kötődő „normarendszer”? Mennyiben válik sürgetővé a különböző politikai-jogi koncepciók rekonstrukciója és dekonstrukciója?³² Szükségessé válik a fogalmak kritikai megközelítésén, dekonstrukcióján túl, a „terrorizmus” és a „nemzetközi terrorizmus” szélsőséges retorikájának háborúlegitimáló, megfélemlítő és gyűlöletszító státusának dekonstrukciója, kihangsúlyozva, hogy nem cél semmiféle agresszió legitimálása és propagálása, a cél éppen ezen diskurzusok és retorikák olyan kiaknázásának kritikája, amely a hatalom szélsőséges politikai céljainak, ellenségképző és félelemkeltő diskurzusainak kedvez.

SZEPTEMBER 11 ÉS A CHARLIE HEBDO

„What would »September 11« have been without television?”³³

„What would happen if some magazine openly made fun of the Holocaust?”³⁴

„Devout Muslims find it impossible to tolerate our blasphemous images and our disrespectful humor, which constitute a part of our freedom.”³⁵

³² Derrida: The Aforementioned So-Called Human Genome. – „[...] deconstruction and a reconstruction of the legal concept of the »human«.” In. Elizabeth Rottenberg (ed.): *Negotiations: Interventions and Interviews, 1971 – 2001*. Stanford University Press, Stanford 2002. 199-215. 203.

³³ Derrida, Borradori: Autoimmunity: Real and Symbolic Suicides. – A Dialogue with Jacques Derrida. In. Giovanna Borradori (ed.): *Philosophy in a time of terror. Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*. The University of Chicago Press, Chicago, 2003. 108.

³⁴ <http://www.spiegel.de/international/zeitgeist/slavoj-zizek-greatest-threat-to-europe-is-it-s-inertia-a-1023506.html>. Letöltve: 2015.09.14.

³⁵ Uo.

Aktualitáskonstruálás tekintetében példa lehet 9/11, amely az *esemény*-ként honosodott meg, de mi voltaképpen az esemény? Mi tesz egy eseményt eseménnyé? 9/11 „*az esemény*”, sőt, a „*főesemény*” mint valami *lényegi*, valami *alap*, valami *kredit*, de mit is *akkreditál* a főesemény? – fogalmazza meg a kérdést Derrida az *Autoimmunity: Real and Symbolic Suicides – A Dialogue with Jacques Derrida* című, Giovanna Borradori által vezetett interjúbeszélgetésben.³⁶ Lehet-e precedense egyáltalán 9/11-nek vagy teljes mértékben egy-szeri és szinguláris eseményről van szó? (Itt nyilvánvalóan nem arra utalok, hogy mindössze statisztikai vonatkozása lenne a katasztrófa mértékének és meghatározásának, vagyis: hogy részvétlen vagy éppen aberrált módon összehasonlítható a halottak száma, ami alapján kiszámítható a „főbb”, sőt a „legfőbb” esemény, viszont olykor igencsak szélsőséges félrenézések vannak bizonyos – a média által kreált – *főesemények* valamint a *nem médiafényben* úszó „*közlönséges*” események között). Felmerül a kérdés, hogy Rualok, Palesztina, Irak, Afganisztán tragikus eseményei, miért kevésbé események? Miért kevésbé esemény a kémiai-biológiai fegyverek használata? – sok esetben a kínzás, a tömeges mészárlás alig kap helyet a világsajtóban. Mi teszi főeseménnyé 9/11-et?

Ugyanez a kérdés felmerülhet a Charlie Hebdo vonatkozásában egyaránt (mialatt több száz iskolás gyereket mészárolnak le Pakisztánban, számos halott Irakban).³⁷ Egyes esetekben *kitüntetett* médiafigyelem érvényesül, más esetekben viszont nem generálódik semmiféle sajtóvisszhang. „Mi lenne 9/11 a televízió nélkül”? „What would »September 11« have been without television”?³⁸ – kérdezi Derrida. Annak a meghatározása, hogy mi az aktualitás, az egy techno-kapitális-mediaticus hatalom kiváltsága, ez pedig egyfajta fogalmi mutációhoz is vezet: az esemény kisajátításához, az aktualitás konstrukciójának kisajátításához, hierarchikus aktualitás-konstrukcióhoz. A főeseményre való válaszreakcióként pedig ott a terrorizmus elleni harc, és annak háború-generáló, ellenségképző karaktere. 9/11 után az Egyesült Államok meghirdeti a „terrorizmus elleni háborút”, de „Ki” az ellenség? „Ki” ellen zajlik a harc? Ahol a „Ki?” mint ellenfél, mint valami „változó”, mint egy vagy több ismeretlenes egyenlet, adott estben éppen arra is jó lehet, hogy a hatalom politikai céljait legitimálja vagy éppen ideológiai ellenségeit ellehetetlenítse, netán felszámolja.

³⁶ Derrida, Borradori: *I.m.* 88.

³⁷ Piety or Rage? On the Charlie Hebdo Massacres Seyla Benhabib: <http://www.hannaharendtcenter.org/wp-content/uploads/2015/01/Piety-or-Rage.pdf>

³⁸ Derrida, Borradori: *I.m.* 108.

A *La Repubblica* szerint a párizsi Charlie Hebdo terrorcselekmény Franciaország szeptember 11-je, amely ugyancsak feljogosít a terrorizmus elleni harc újabb hullámainak életbeléptetésére. Akció-dús médiacímek látnak napvilágot: Közös nyilatkozatot adott ki a pápa az imákkal/ Vakláрма volt a gyanús kartoncsomag Madridban/ Egyes lapok és portálok nem közölnek "iszlámot sértő" karikatúrákat/ Párizsba megy az amerikai igazságügyi miniszter/ Nincs terrorveszély Magyarországon/ Gyászol a nemzetközi sajtó/ Románia a kommunikáció megfigyelését szabályozó újabb törvények elfogadására készül/ Megemlékezés Budapesten az áldozatokról/ "Charlie vagyok" – vészhelyzetre figyelmeztet az arab sajtó/ A Francia Nagykövetség megköszönte Magyarország szolidaritását/ Brüsszelben egy perc néma csenddel tisztelgetek az áldozatok emléke előtt/ Mindannyian Charlie-k vagyunk/ Felajánlotta segítségét Obama/ Hollandie nemzeti gyásznapot hirdetett csütörtökre/ Fokozott ellenőrzésekre kell számítaniuk a Franciaországba utazóknak/Te is Charlie vagy? Mutasd meg mobilon!

Mindezalatt megfeledekzünk arról, hogy az „esemény” kapcsán egyre inkább globalizálódó konfrontáció generálódik „az ún. iszlám” és „az ún. nyugat” között. Radikalizálódik az iszlámellenesség, a szegregáció, az iszlámofóbia és a fóbia az iszlámofóbiától, a fóbia a fóbiától.

Másrészt a szólásszabadság és a gyűlöletbeszéd egymáshoz szegülésének a kérdése is kiéleződik: vannak-e, és ha igen hol, a szólásszabadságnak jogi-morális határai, és hol a gyűlöletbeszéd „kezdet”? Mennyire mosódik el, és válik kitapinthatatlanná a vég és kezdet e naiv logikája? Mennyire szűkíthető, illetve tágítható a szólásszabadság köre? Mit jelent egy multikulturális összefüggésben az egyként felfogott szólásszabadság egyetemesség-tételének igénye, számot nem vetve a kulturális, vallási és más különbözőségek értékrendszerének többpólusúságával és különbözőségével? Hogyan értelmezzük a toleráns, nyitott multikulturális, párbeszédre képes Európa retorikai konstrukcióját, amelyet a nyugat sajátjának tekint? Az ilyen indíttatásoknak mennyiben van köze – az ugyancsak a nyugat által sajátjának tekintett – egy a különbözőségek tiszteletére és kooperációjára alapozó etikai-kooperatív hozzáálláshoz? Mindezek az indíttatások valamiképpen mégiscsak marginalizáló, a társadalomból kiközösítő szándékkal fogalmazódnak meg, adott esetben a franciaországi muzulmánok marginalizálása, összességében a muzulmán közösség nyugati kiközösítése céljából. Megint az „identitás” meghatározásának és megkonstruálásának a kérdése kerül előtérbe, (t.i., hogy ki „a francia”, ki a muzulmán, ki a második és harmadik generációs bevándorló, ki a francia maghaberi – gondoljunk csak Derrida e témakörben is beszédes művére *A másik egy nyelvűségére*). Hogy „Ki a francia?” az itt a kérdés, e kérdés viszont egy technopolitikai gépezete hierarchikus definíciója lesz, annak ellenére, hogy a „Mi a francia”? vagy „Mi az x?” jellegű kérdés filozófiailag leépülni látszik. Itt ismét

felmerül a kosselecki kérdés, a kirekesztés kérdése, az aszimmetrikus ellenfogalmak kérdése, továbbá az el nem ismert „identitás” problematikussága.

Felmerül az is, hogy vajon a szólásszabadság egy kiváltsággá válik-e, bizonyos hierarchizált csoportok, illetve az állam és a társadalom erősebb, nagyobb hatalommal bíró kiváltságosai részére, avagy nem kerül-e a többség kezébe? A formalitásokon túl, mennyiben részesül a kisebbség a szólás szabadságából vagy mennyit nyom a latban a felszólalása? Mi egyáltalán a szólásszabadság egy fragmentált, többpólusú, heterogén, disszeminálódó vagy hierarchikusan szerveződő közösségben? Kinek a mire való szabadsága lesz a szólásszabadság? Nem válik-e a szólásszabadság a kiváltságosok szabadságává? Mi lesz azokkal, akik kimaradnak és kiszorulnak, kirekesztődnek a nyilvánosságból, és így egyúttal a szólásszabadság köréből, mert nem képesek vagy, mert nincs kellő képviselőjük a felszólaláshoz? Mennyiben veszíti érvényét a klasszikus szólásszabadság képe a posztmodern vagy „poszt”-posztmodern társadalomban, ahol a szólás szabadsága az aktualitást konstruáló techno-politikai kapitális-teatrális média kezébe kerül? Mit jelent ebben az összefüggésben az egyezkedés és az interkulturális párbeszéd mint a nyugati kultúra sajátja? Önellentmondó helyzetbe kerül, már-már megbukni látszik az európai álmom, az amúgy is problematikus „multikulturális” (már maga a megnevezés is),³⁹ toleráns, heterogén és hibrid társadalom víziója, amely a *különbözőségek egységének* (szintén problematikus megnevezés) hangoztatása ellenére, voltaképpen közel sem képes a kulturális, vallási, nemzeti, gazdasági és érték-szemléleti különbözőségekből adódó konfliktusokat és konfrontációkat menedzselni.

* * *

Visszatérve a terrorizmus kérdéskörére, kihangsúlyozandó: nem létezik a terrorizmus általában, nincs egységes, jogilag is konszenzusnak örvendő nemzetközi definíció, annak ellenére, hogy számos törekvés született egy egységes definíció megalkotására, úgy az ENSZ mint az EU részéről, és annak ellenére továbbá, hogy a NATO a terrorizmus vonatkozásában elfogadott egy általuk egységesen alkalmazott fogalmat.⁴⁰ A terrorizmus kifejezésnek számos vonatkozása áll fenn, kezdve az állami terrorizmus, mint például a francia

³⁹ Lásd erről bővebben: Lurcza Zsuzsanna: *Kulturális identitás és de(kon)strukció. Doktori dolgozatok. 9. Egyetemi Műhely Kiadó – Kolozsvár, 2014.*

⁴⁰ Említett (NATO) terrorizmus-definíció: „A terrorizmus erő vagy erőszak személyek vagy vagyon tárgyak elleni törvénytelen alkalmazása, illetve azzal való fenyegetés abból a célból, hogy kormányokat vagy társadalmakat befolyásoljanak, vagy félemlítsenek meg valamilyen politikai, vallási vagy ideológiai cél elérése érdekében.” Vö. <http://www.nato.int/ims/docu/terrorism-annex.htm>.

forradalomtól, szeptember 11-en át, egészen a Charlie Hebdo-ig. Az állami terrorizmuson túl ott a nemzetközi terrorizmus, a globális terrorizmus, valamint nem világos a terrorizmus és a háború, a terrorizmus és a szabadságharc, a terrorizmus és a köztörvényes bűncselekmény, a terrorizmus és a politikai erőszak, a terrorizmus és a terrorizmus elleni harc közti olykor igencsak kényes határmezsgye. Olyan terrorizmus-fogalmak is kialakultak, mint a forradalmi és a nacionalista terrorizmus, etnikai, faji, vallási, nemzeti terrorizmus, kulturális terrorizmus, vegyi terrorizmus, ipari terrorizmus, biológiai terrorizmus, nukleáris terrorizmus, katasztrófaterroizmus. A technikai fejlődések szintén lényeges hatást gyakoroltak a terrorizmusra, létrehozva a világhálón működő számítógépes terrorizmust, a cyberterrorizmust, az információs terrorizmust, a médiaterroizmust és a virtuális terrorizmust. A terrorizmusról való elgondolások, politikai-jogi definíciók, államoként is különböző képet mutatnak, ugyanakkor lényeges, megosztó, a diskurzust nehezítő kérdés a jobb és a baloldali politikai paletta terrorizmus-képe. Az EUROPOL jelentése alapján (EU Terrorism Situation and Trend Report – TE-SAT)⁴¹ a terrorizmus a következő kategóriák alapján szerveződik: iszlamista terroristák, szeparatista terroristák, baloldali anarchista terroristák, jobboldali terroristák és single issue terroristák. Derrida arra is rákérdez, hogy vajon nem számíthat-e terrorizmusnak a „halni hagyás” a „letting die”,⁴² a tudni nem akarás a többszáz millió éhező, hív pozitív vagy ebola járvány súlytotta gyógyszer nélküli beteg esetére, mint valami megfontolt terrorista stratégiára? Milyen eseményeknek kell teljesülnie ahhoz, hogy valami terrornak nyilvánítható legyen?

Ahogy nem világos az, hogy pontosan mikor mi tekinthető terrorizmusnak, úgy nem világos az sem, hogy mi a terrorizmus elleni harc? Hogyan artikulálódjon nyelvileg a már eleve nem világosan körülhatárolható „terrorizmus” ellen folyó harc? Amennyire differenciált a terrorizmus kérdésköre, éppen annyira differenciált a terrorizmus elleni harc kérdésköre is. Olyan kifejezések körvonalazódnak mint a terrorizmus-elhárítás, terrorizmus elleni fellépés, terrorizmus elleni küzdelem, terrorizmus elleni harc, terrorizmus elleni háború, terrorizmus-felszámolás, terrorizmus elleni hadművelet stb. Ahogy különböző koncepciók fogalmazódtak meg a terrorizmust illetően, úgy különböző koncepciók körvonalazódtak a terrorizmus elleni harc tekintetében egyaránt. Míg az EU inkább a megelőzésre és a hátrításra fekteti a hangsúlyt, addig a NATO a katonai fellépésre alapoz, az ENSZ pedig megosz-

⁴¹Tálás Péter: A terrorizmusról 7 évvel 9/11 után. In. *Nemzet és Biztonság* 2008. október, 69-80. 77.

⁴² Derrida, Borradori: *I.m.* 108.

tottnak tekinthető a terrorizmus és a terrorizmus elleni harc tekintetében.⁴³ Nincs egységes jelentés és fogalomhasználat sem a hétköznapi, sem a politikai nyelvhasználatban, még kevésbé a média nyelvhasználatában. Egyik definíció kiemelkedik, a másik háttérbe szorul, az egyik globális médiavisszhangnak örvend, amíg a másiknak nincs nyilvánossága, viszont az (erősebb) hatalom legitimizál, kisajátít vagy előtérbe helyez egy „aktualitást” és egy „aktuális” terminológiát, definíciót és cselekvéstervet, amelyhez majd egy politika-jogi praxis is hozzátársul, ugyanakkor egy attitűd is. Eközben pedig a terrorizmus elleni harc „következmenyei épp annyira átláthatatlanok (...), mint maga a terrorizmus”.⁴⁴ A terrorizmusnak nincs stabil, egységes jelentése, éppen ezért kényes a fogalom egységes, univerzalitás-igényt támaztó használata. A terrorizmus szakértők nagyrésze indítványozná egy egységes fogalomhasználat kivitelezésének megcélzását, azonban úgy tűnik, hogy egy egységes fogalomhasználat és praxis nem csak, hogy utópikus, hanem hierarchikus is, így nem csak az problematikus, hogy nincs egy egységes fogalomhasználat, hanem az is, ha egyetemesség-igényt támasztanak az egyes propagált terminusok.

A terrorizmus nyelvezetének, a terrorizmus retorikájának árnyékában lényeges szempont a félelemkeltés jelensége. A terrorista fenyegetés hangoztatásán túl pedig a privát szféra fokozatos felszámolása tetőződik, és úgy tűnik, hogy szinte bármit megadnánk a biztonság illúziójáért. Újra teret hódít a nagy lehallgatás, adattárolás és privát személyi szféra feladása és a szabadság-jogok korlátozása. Európában sokasodnak és mindinkább hatalomra tesznek szert a szélsőséges pártok, az anti-emigráns csoportok, anti-menekült, anti-muszlim csoportok, az iszlámellenes, iszlámofób és anti-iszlámofób csoportosulások. A társadalom így mindinkább poláris, bináris és skizoid-frusztrált struktúrát ölt magára, ahol egyre kevésbé van jelen a heterogén, hibrid, multikulturális Európa és Nyugat vakmerően idillikus víziója. A multikulturális együttélés háttérbe szorulni látszik és egy olyan pszichofantomatika konstruálódik, amelyből voltaképpen *szinte* mindenki vesztesként jön ki, mialatt a kortárs geopolitikai konstelláció égisze alatt a fegyveres agresszióval, a háború privatizálásával és finanszírozásával, a fennlevő természeti kincsek kizsákmányolásával, a globalizáció kitermelte új rabszolgasággal, tömegeket nyomorítanak és pusztítanak el.

⁴³ Tálás Péter: *I.m.* 69-80., 77.

⁴⁴ Charles Townshend: *A terrorizmus*. Ford. Nádori Attila, Budapest, Magyar Világ Kiadó, 2003. 7-8.